

Artykuły

Natalia Kowalska

nkowalska@agh.edu.pl

AGH Akademia Górniczo-Hutnicza, Wydział Górnictwa i Geoinżynierii

Wioski tematyczne jako przykład innowacji w turystyce na terenie pogórnym

Słowa kluczowe: tereny zdegradowane, rewitalizacja terenów wiejskich, dziedzictwo przemysłowe, wioski tematyczne

Abstrakt

Obszary wiejskie muszą stawić czoła postępującej dezagrarnizacji, co niewątpliwie wiąże się z koniecznością dywersyfikacji źródeł dochodów ludności wiejskiej. Tereny górnicze trwale wpisały się w krajobraz wielu terenów wiejskich, często prawnie chronionych. Niekiedy szansą na ich harmonijny rozwój jest wprowadzenie funkcji turystycznych w ramach rewitalizacji. W pracy podjęto próbę odpowiedzi na pytanie jak w obliczu wyczerpywania się zasobów złóż czy restrukturyzacji tradycyjnych branż przemysłu oraz procesach odnowy wsi lokalna społeczność może pielęgnować dziedzictwo niematerialne oraz materialne. Naprzeciw temu wychodzi idea tworzenia wiosek tematycznych. Celem pracy jest przedstawienie możliwości tworzenia wiosek tematycznych w subregionie tarnowskim, zdominowanym przez przemysł wydobywczy piasków i żwirów. Bogactwo zasobów kulturowych, przyrodniczych oraz kilkaset zawodnionych wyrobisk odkrywkowych funkcjonujących od dziesięcioleci w codzienności lokalnej społeczności może stać się podstawą do kreowania innowacyjnych produktów turystycznych w kontekście rozwoju turystyki kulturowej.

Wprowadzenie

W Polsce 60% mieszkańców terenów wiejskich nie ma związku z działalnością rolniczą. W przypadku 10% populacji wiejskiej jedynym źródłem dochodów jest działalność rolnicza [Dziubačka 2012, s. 55]. Zmniejszenie znaczenia sektora rolniczego wynika z przeznaczania ziemi użytkowanej w sposób tradycyjny na dynamicznie rozwijający się sektor usług, w tym turystyczno-rekreacyjnych [Wilkin 2011, Powęska 2005]. Świadczy o tym fakt, iż 1/5 użytków rolnych w Polsce (ok. 4 mln ha) nie jest wykorzystywanych na cele rolnicze [Dziubačka 2012, s. 55]. Taka sytuacja skłania do szukania rozwiązań ukierunkowanych na restrukturyzację wsi oraz dywersyfikację źródeł dochodów ludności wiejskiej. Konieczność tworzenia pozarolniczych miejsc pracy z wykorzystaniem potencjału endogenicznego obszarów wiejskich jest podkreślana w Strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa na lata 2012-2020 [MRiRW 2012, s. 87].

Palka [2010, s. 99] wskazuje, iż poza produkcją okołorolną obszary wiejskie pełnią funkcje produkcji punktowej (w tym wydobywanie kopaliny) oraz usługowej. Tereny górnicze, niekiedy zlokalizowane na terenach prawnej ochrony przyrody i krajobrazu, trwale wpisały się w krajobraz terenów wiejskich. Stały się elementem cywilizacji przemysłowej [Gasidło 2007, s. 35], świadectwem przemysłowej przeszłości oraz ważnym znakiem odrębności kulturowej [Jawecki 2017, s. 44]. Szansą na ich harmonijny rozwój, miejsca pracy oraz zwiększanie dochodów jest wprowadzenie funkcji turystycznej [„Europa – najpopularniejszy...” 2010]. Za rozwojem turystyki na terenie pogórnym idzie aktywizacja terenu, zaspokojenie potrzeb turystów i mieszkańców, zwiększenie popytu na dobra i usługi

okołoturystyczne, wpływy z podatków i in. Trafne wydaje się przekonanie, iż turystyka jako forma przedsiębiorczości na terenach wiejskich może w sposób kompleksowy przyczynić się do ich rewitalizacji przy jednoczesnej dywersyfikacji źródeł dochodów lokalnej społeczności [Dziubacka 2012, s. 56-57]. Literatura przedmiotu podkreśla, iż ważnym aspektem w procesach rewitalizacyjnych, obok działań o charakterze technicznym oraz środowiskowym, jest poprawa jakości życia lokalnej społeczności [Ostręga 2014, s. 128]. Istotne w tym kontekście są zasady turystyki zrównoważonej, nie ingerującej za nadto w spokój mieszkańców wsi.

Działania ukierunkowane na rozwój działalności turystycznej na wiejskim terenie przemysłowym są trudne. Owsianowska i in. [2015, s. 7] słusznie nazywa obiekty przemysłowe „spuścizną ambiwalentną w ocenie”. Myga-Piątek [2010, 95-108] podkreśla problem uchwycenia sensu oraz rezultatów działalności człowieka w przyrodniczej rzeczywistości. Niedostatki wiedzy zarządzających turystyką, niewłaściwe wykorzystanie lokalnych walorów kulturowych oraz przyrodniczych, obawy zbiorowości to tylko nieliczne ograniczenia, którym należy wyjść naprzeciw przy kreowaniu atrakcji turystycznych (produktu turystycznego) na terenie przemysłowym [Bukraba-Rylska 1999, Graja-Zwolińska 2009].

W pracy „Zrównoważony rozwój turystyki wiejskiej” [2006, s. 12] podkreśla się, iż turystyka może być „bezgotówkowym zbożem” obszarów wiejskich, zmieniającym proporcję pomiędzy rolnictwem a usługami. Zapowiedzią do szukania impulsów dla rozwoju obszarów wiejskich było opracowanie zbiorów zasad rozwoju obszarów wiejskich i odnowy wsi przez Europejską Grupę Roboczą ds. Rozwoju Obszarów Wiejskich i Odnowy Wsi (niem. *Leitbild für Landentwicklung und Dorferneuerung in Europa, Europäische ARGE Landentwicklung und Dorferneuerung*). Opracowanie wskazuje, iż wieś jest integralnym organizmem a zatem nie można rozdzielać tzw. twardych czynników jej rozwoju (inwestycje, przemysł, finanse) od miękkich (kultura, ekologia, szkolnictwo, dziedzictwo kulturowe, identyfikacja z regionem oraz nauka). Także Polityka spójności Unii Europejskiej zachęca do modelowania rozwiązań kreujących turystykę jako wieloaspektowy obszar rozwojowy. Jako instrumenty wspierające stawia odpowiedni system zarządzania oraz pomoc dla turystycznych projektów społecznych. Naprzeciw temu wychodzi program tworzenia wsi tematycznych [Idziak i in. 2013, s. 4, 22-28], które coraz częściej stają się popularną formą ożywienia gospodarczego na terenach wiejskich [Sala 2016, s. 117].

Cel oraz metodyka pracy

Celem pracy jest przedstawienie idei wioski tematycznej w kontekście prowadzenia działalności wydobywczej na terenach wiejskich i potrzeby dalszego rozwoju społeczno-gospodarczego po jej zakończeniu. W pracy wykorzystano studia literatury przedmiotu oraz dokonano analizy potencjału utworzenia wioski tematycznej w subregionie tarnowskim od wielu lat związanym z działalnością górnictwem, a od niedawna także z próbami rewitalizacji akwenów poźwirowych.

Wioski tematyczne

Wioska tematyczna jest osadniczą jednostką, rozwijająca się na podstawie wiodącej idei. Określenie „tematu” sprawia, iż wieś staje się unikalną atrakcją turystyczną [Idziak 2005, s. 45-63]. Założeniem jest tworzenie nowych płaszczyzn do realizacji pomysłów lokalnej społeczności, które przekładają się na nowe źródła zarobkowe [Idziak 2004, s. 30]. Idea wiosek tematycznych zrodziła się w latach 90. XX wieku za sprawą programu „Leader”, ukierunkowanego na rozwój obszarów wiejskich. Inicjatorem było stowarzyszenie *Lower*

Austrian Village and Urban Renewal Project. Koncepcja obejmowała osiem gmin pilotażowych. Najstarszą wioską tematyczną w Europie jest Makowa Wioska Armschlang (Austria), natomiast w Polsce najstarszą, bezustannie prosperującą jest Wioska Hobbitów z Sierakowa Sławieńskiego z 1999 r.

Wioski tematyczne powstają na podstawie dostępnej infrastruktury turystycznej, natomiast o unikalności wioski stanowią lokalne zasoby kulturowe, przyrodnicze oraz tworzenie motywów przewodnich przy kreowaniu produktu turystycznego (atrakcji turystycznych). To pozwala na rozwój ruchu turystycznego. Wioski mogą zapobiegać negatywnej dyfuzji kulturowej wobec powszechnie znikających wiejskich tradycji, stanowiących kapitał kulturowy, wymagający szczególnej promocji oraz wsparcia. Podkreśla się także tworzenie atrakcji, które są w stanie rozwinąć zbiorowe poczucie dumy regionalnej [Vana i in. 2016, s. 646 za Bourefeois 2013, 90-98]. Tematyzacja wychodzi naprzeciw obecnym trendom w turystyce. Wioska tematyczna jest uosobieniem triady – nowego modelu turystycznego 3xE (*entertainment, excitement and education* - rozrywka, ekscytacja i edukacja), który został wskazany jako bazowy trend popytu turystycznego w Strategii Marketingowej Polski w sektorze turystyki [POT 2011, s. 10].

Najczęściej wioska tematyczna to teren jednej bądź kilku wsi, posiadająca formę prawną stowarzyszenia, fundacji, związku stowarzyszeń, spółdzielni czy spółki prawa handlowego¹ [www.wioskitematyczne.pl, 25.03.2019]. Temat rozwojowy jest wybierany przez społeczność lokalną oraz liderów, aczkolwiek często wpływ mają także facylitatorzy zewnętrzni. Słuszne wydaje się podejście Gao i in. [2017, s. 223], którzy wskazują, iż rozwój prowadzony przez liderów wsi realizuje postulaty rozwoju endogenicznego. Wyzwaniem rozwoju wsi tematycznej jest nie tyle zdefiniowanie tematu, co jego twórcze rozwinięcie. Nie w każdym przypadku wieś tematyczna jest podporządkowana opracowanej ofercie rynkowej. Znane są przykłady wiosek, które bazują na miejscowych produktach oraz specjalnościach. Przykładem takiej wioski jest m.in. Wioska Dekarzy (tematyzacja na podstawie etosu zawodu dekarza powszechnie uprawianego w miejscowości Chodoba) [Idziak i in. 2013, s. 119]. Przeważająca część wiosek tematycznych posiada ofertę turystyczno-rekreacyjną oraz edukacyjną, dzięki której mieszkańcy osiągnęli dodatkowe źródło dochodów. Niemniej jednak, znane są przykłady wiosek nieposiadających oferty komercyjnej, a tematyzacja przede wszystkim ma wymiar społeczny – „abyśmy byli znani”, „abyśmy byli jacyś”, „aby ciekawiej się żyło”. Jak słusznie podkreśla Chojnacka-Ożga i in. [2014, s. 194] tematyzacja wsi to bazowanie na przeżyciach i emocjach. Takie zdarzenie wpływa na kształtowanie tożsamości lokalnej oraz sprzyja budowaniu kapitału społecznego [Idziak i in. 2013, s. 5]. Lokalna społeczność, stając się beneficjentem wiosek tematycznych, sama jednocześnie dba o jakość walorów (przyrodniczych oraz kulturowych), co bezsprzecznie przekłada się w sposób bezpośredni bądź pośredni na poprawę sytuacji materialnej mieszkańców [Widawski 2011, s. 51-55].

Tworzenie wiosek tematycznych może stanowić istotną pomoc w rozwiązaniu problemów bezrobocia agrarnego [www.carnegiemuseums.org, 25.03.2019]. Jako siłę napędową badacze wskazują rozwój rzemiosła, promocję tradycji ludowych, możliwość uzyskania dodatkowego dochodu oraz prezentacji dziedzictwa (np. kulinarnego). Literatura przedmiotu przywołuje także czynniki hamujące rozwój wiosek tematycznych. Jako główne problemy wskazuje na problemy z liderowaniem przedsięwzięcia [Atkočiūnienė i in. 2017, s. 139]. Idziak [2005, s. 63] podkreśla obawy natury psychologicznej takich jak ośmieszenie w oczach sąsiadów, czy zaburzenie istniejącego porządku. Yang i in. [2013, s. 82] sygnalizują

¹ Standardy funkcjonowania „wioski tematycznej” zostały opracowane m.in. w ramach Projektu „Wioski tematyczne – dywersyfikacja przychodów wiejskich organizacji pozarządowych”, finansowanego w ramach funduszy EEA Grands. Celem niniejszej pracy nie jest przedstawienie formuły funkcjonowania, zatem Autorka odsyła do strony www.wioskitematyczne.pl.

problem konfliktów pomiędzy lokalną społecznością wynikających z działalności turystycznej.

Intensyfikacja tworzenia wiosek przypadła na rok 2007. Duży wkład w prosperowanie wiosek miał wspomniany projekt „Wioski tematyczne – dywersyfikacja przychodów wiejskich organizacji pozarządowych”. Zauważa się, iż wioski tematyczne skoncentrowane są w regionach o dużym bezrobociu (województwo lubelskie, warmińsko-mazurskie, kujawsko-pomorskie, podlaskie). Kłoczko-Grajewska [2013, s. 60] wskazuje, iż w 2013 roku w Polsce było 78 wiosek tematycznych, operowanych głównie przez stowarzyszenia lokalnej społeczności (57%). Ich liczba rośnie. Przykłady wiosek tematycznych w województwie małopolskim przedstawiono w Tabeli 1.

Tab. 1. Przykłady wiosek tematycznych w województwie małopolskim

Miejscowość	Nawa	Cecha charakterystyczna
Dulowa	„Dulowa. Zaginiona Wioska” - Kamienny Szlak Zaginionych Zawodów	Niepraktykowane, tradycyjne profesje
Głogoczów	„Głogoczów – Wieś jak Dzwon. Twój przystanek w podróży”	Nowe oraz zabytkowe dzwony, karczmy
Ruda Kameralna	„Ruda Kameralna – Wioska pozytywnie zakręcona”	Tradycyjne ludowe święta i obrzędy
Zagórze	Zagórze – Wioska u źródła	Zagórzańskie źródło oraz zamek Lipowiec

Źródło: opracowanie własne za www.rudakameralna.miejszaczarakterem.pl, www.publicystyka.ngo.pl/glogoczow-wies-jak-dzwon-twoj-przystanek-w-podrozy, www.dulowa.pl/zaginiona-wioska, www.miejszaczarakterem.pl [30.03.2019].

„Górnicza Wioska”. Wioska tematyczna na terenie przemysłowym

W Polsce utworzono jedną wioskę tematyczną opartą na spuściźnie działalności górniczej. „Górnicza Wioska”, zlokalizowana jest w gminie Gostycyn (województwo kujawsko-pomorskie, otulina Borów Tucholskich). Przedsięwzięcie obejmuje część podziemnej kopalni węgla brunatnego Montania. Badania archeologiczne potwierdziły, iż na przełomie XIX i XX wieku działalność eksploatacyjną w najbliższym otoczeniu prowadziło pięć podziemnych kopalni (sztolnia upadowa) węgla brunatnego. Inicjatorem rekonstrukcji jednej z kopalni było lokalne Stowarzyszenie „BUKO”². Prace zostały rozpoczęte w 2013 roku. Kopalnia jest jedynym zachowanym reliktem górniczym tego typu w północnej części Polski. Należy także podkreślić, iż w Polsce węgiel brunatny jest wydobywany na dużą skalę metodą odkrywkową w rejonie Bełchatowa, Turowa, Konina, Adamowa i Sieniawy. Ponadto istnieją znaczące złoża perspektywiczne. Zatem skansen górniczy jest unikatową atrakcją w skali kraju (rys. 1-2).

Początkowo działania związane z uruchomieniem „Górnicznej Wioski” opierały się na pracy wolontaryjnej, a użyczenie gruntów prywatnych przez członków Stowarzyszenia dało możliwość rozwoju. Prace archeologiczne zaangażowanych stron pozwoliły na udostępnienie wejścia do sztolni, odkryte zostały pozostałości infrastruktury - maszynowni, postumentu kotła parowego oraz systemu zbiorników przelewowych. W 2017 roku utworzone zostało Przedsiębiorstwo Społeczne „Górnicza Wioska” Sp. z o.o., którego jedynym udziałowcem jest Stowarzyszenie „BUKO”³. Spółka przejęła obowiązki obsługi ruchu turystycznego,

³Nazwa Stowarzyszenia pochodzi od nazwy pierwszej kopalni węgla brunatnego BUKO, założonej przez Davida i Jakoba Bukowzerów.

zatrudniając pięć nieaktywnych zawodowo osób spośród mieszkańców gminy. Stan liczbowy odwiedzających oraz ich profil przedstawia Tab. 2.

Tab. 2. Liczba odwiedzających „Górnica Wioskę” oraz profil odwiedzających

Rok	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Liczba odwiedzających	Prace przygotowawcze			3000	4000	8000	Szacuje się 30%-towy wzrost wobec roku 2018
Grupa odwiedzających				Reprezentanci wiosek tematycznych, grupy szkolne, indywidualni odwiedzający		Reprezentanci wiosek tematycznych, grupy szkolne, indywidualni odwiedzający, grupy seniorskie, turyści zagraniczni	

Źródło: opracowanie własne na podstawie wywiadu z W. Weyna [marzec 2019].

Lokalna społeczność w pełni pozytywnie odbiera działalność „Wioski Górnicej”. Świadczy o tym fakt wyboru członków Stowarzyszenia na główne stanowiska rady sołeckiej wsi. Infrastruktura stworzona na potrzeby „Górnicej Wioski” (np. Stary Tartak) jest wykorzystywana na potrzeby zebrań wiejskich⁴, spotkań rady sołeckiej oraz imprez cyklicznych, które cieszą się wysoką frekwencją. „Górnica Wioska” wychodzi naprzeciw potrzebom mieszkańców i we współpracy z innymi sołectwami organizuje wiosenne oraz jesienne porządki. Stowarzyszenie zostało zaangażowane (rok 2019) w projekt rewitalizacji miejscowości, na potrzeby którego zostanie utworzone m.in. Centrum Integracji i Aktywizacji Mieszkańców. Rozwój ruchu turystycznego doprowadził do podjęcia działań ukierunkowanych na utwardzenie drogi oraz utworzenie parkingu do obsługi ruchu turystycznego Górnicej Wioski. Projekt uzupełniony jest o szkolenia w kierunku obsługi ruchu turystycznego oraz podejmowania działalności gospodarczej w usługach okołoturystycznych. Wioska oferuje m.in. usługi lekcji w Kopalni, zwiedzania ścieżki dydaktycznej (z przewodnikiem bądź audioprzewodnikiem), rekonstrukcji biesiady borowiacko-śląskiej „Wesele Sztygara”, gry terenowe („Kuferek Wilhelma Krugera”, „Znajdź pracę w kopalni”, „GPS i poszukiwanie skrzynki opencache”), pieczenie tradycyjnych wafli, warsztaty rękodzieła, plastyczne i wiele innych. „Górnica Wioska” promuje swoje dziedzictwo podczas Europejskich Dni Dziedzictwa realizując projekt „Weekend z zabytkami techniki w Górnicej Wiosce” czy inicjatywie „Megaweekend majowy w Górnicej Wiosce”. Stowarzyszenie „BUKO” wychodzi naprzeciw potrzebom innych wiosek tematycznych dzieląc się zdobytym doświadczeniem poprzez prowadzenie szkoleń [www.aktywnawies.pl, 9.03.2018], [gorniczawioska.fundacje.geekwork360.pl, kwiecień 2019], [wywiad e-mail z W. Weyna, marzec 2019].

⁴ W miejscowości nie ma świetlicy wiejskiej.

Ryc. 1-2. Rekonstrukcja Kopalni Montania

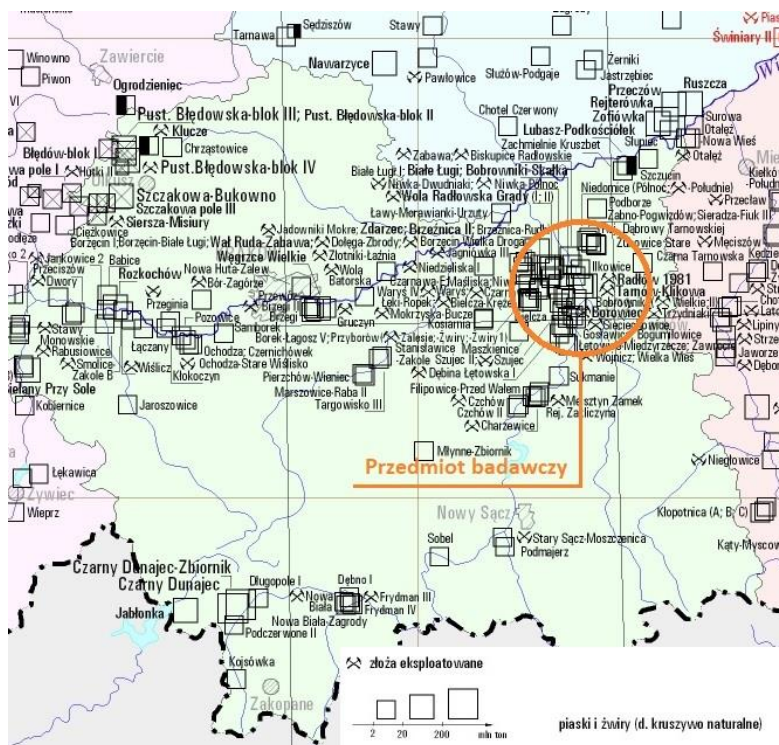
Źródło: www.kujawsko-pomorskie.travel/pl/gornicza-wioska-pila-mlyn-0 [15.04.2019].

Charakterystyka subregionu tarnowskiego i projektu Pojezierze Tarnowskie

Województwo małopolskie charakteryzuje się powierzchnią złóż piasków i żwirów powyżej średniej krajowej [Machniak i in. 2015, s. 44]. Zasoby są eksploatowane z 385 złóż

a ilość udokumentowanych zasobów wynosi 1836 mln t [„Bilans zasobów...” 2019]. Największe wydobyte notowane jest w powiatach oświęcimskim, wielickim, brzeskim oraz tarnowskim, szczególnie w gminach wiejskich oraz miejsko-wiejskich. Obserwowana jest intensyfikacja wydobycia kopalin. Świadczy o tym fakt, iż wydobyte w 2017 roku piasków i żwirów zwiększyło się o 10,5% wobec roku 2016. Skutkiem działalności wydobywczej są zmiany w środowisku naturalnym oraz krajobrazie kulturowym [Pardo Abad 2016, s. 332-334]. Technologia wydobycia spod lustra wody powoduje powstawanie zbiorników wodnych. Bezsprzecznie jest to atrakcyjna spuścizna w regionie pozbawionym naturalnych jezior. Obserwowane jest jednak nielegalne korzystanie w zawodnionych wyrobisk (często niebezpiecznych) jako miejsc do kąpeli wobec braku zorganizowanych miejsc wodnej rekreacji [Ostręga i in. 2016, s. 105]. W 2019 roku w województwie małopolskim, zgodnie z decyzją Głównego Inspektoratu Sanitarnego, status kąpieliska uzyskało wyłącznie dziesięć akwenów, w tym osiem to zbiorniki poeksploatacyjne. W subregionie tarnowskim tylko jeden obiekt spełnił wymogi formalne wobec organizacji kąpieliska.

Zasobność złóż piasków i żwirów w województwie małopolskim przedstawia Rycina 3.

Ryc. 3. Złóża piasków i żwirów w województwie małopolskim

Źródło: Opracowanie własne na podstawie www.geoportal.pgi.gov.pl [3.04.2019].

Przedsiębiorca górniczy powinien minimalizować przeobrażenia środowiskowe oraz przestrzenne, uwzględniając przy tym interesy społeczne. Można to osiągnąć poprzez zasilenie terenów pogórnich w oczekiwane przez społeczeństwo funkcje. Blanchette i in. [2016] i McCullough i in. [2006] wskazują, iż kąpieliska, łowiska i in. są pożądanymi funkcjami wyrobisk poeksploatacyjnych. Potwierdzają to także obserwacje w terenie – nawet nielegalne korzystanie z zawodnionych żwirowni. W subregionie tarnowskim dominującym kierunkiem jest rolny - rybaki. Zbiorniki znajdują się na zróżnicowanych etapach eksploatacji oraz rekultywacji. Wychodząc naprzeciw oczekiwaniom uchwalane są nowe dokumenty planistyczne zasilające tereny pogórnice w funkcje rekreacyjno-turystyczne [Ostręga 2014, s. 131].

Literatura przedmiotu a także praktyka prezentuje coraz więcej przykładów atrakcyjnych projektów rewitalizacyjnych. Jednym z nich jest przedsięwzięcie pn. „Wykorzystanie zasobów przyrodniczych i kulturowych subregionu tarnowskiego dla wykreowania markowego produktu turystycznego – POJEZIERZE TARNOWSKIE”. Projekt jest realizowany przez jednostki samorządowe oraz prywatnych przedsiębiorców, koordynowany przez Wydział Górnictwa i Geoinżynierii AGH w Krakowie. Stanowi pionierskie przedsięwzięcie w skali kraju, którego głównym założeniem jest integracja dziedzictwa górniczego ze środowiskiem przyrodniczym oraz elementami lokalnej kultury. Koncepcja obejmuje innowacyjne pomysły, które ewoluują w nowe produkty turystyczne. Oferowane usługi bezpośrednio będą się wiązać ze wzrostem ruchu turystycznego oraz tworzeniem nowych miejsc pracy. Projekt przewiduje zagospodarowanie wybranych zbiorników po odkrywkowej działalności wydobywczej poprzez przygotowanie plaż, bezpiecznych kąpielisk, wyposażenie w urządzenia rekreacyjno-sportowe, budowę zaplecza socjalnego. Zasoby lokalnej kultury, w tym także spuścizna działalności przemysłowej, są fundamentem przy planowaniu unikatowych atrakcji [Ostręga i in. 2016, s. 106]. Dziedzictwo kulturowe dało podstawę do zaproponowania Szlaku Groteski, na który składają się struktury kulturowe nawiązujące do sławnych postaci związanych z poszczególnymi gminami tworzącymi Pojezierze Tarnowskie np. Pomost-Meteor nawiązujący do twórczości Przybyszewskiego, który nazwał siebie meteorom, czy Biwak Witosa z zadaszeniami w kształcie czterolistnej koniczyny – symbolu PSL. [Ostręga i in. 2016, s. 107]. Szlakiem odzwierciedlającym siłę przyrody w procesie rekultywacji jest Szlak Sukcesji Przyrodniczej. Oba szlaki mają uzupełniać Pojezierze Tarnowskie o trasy rekreacyjne, takie jak ciągi piesze, rowerowe, konne oraz żeglugi śródlądowej.

Możliwości tworzenia wiosek tematycznych w subregionie tarnowskim

Celem rewitalizacji zbiorników zwirowych w ramach przedstawionego projektu Pojezierze Tarnowskie jest rozwój lokalnej gospodarki, poprzez wprowadzenie funkcji komercyjnych uzupełnionych o przestrzenie publiczne. Pojezierze Tarnowskie dzięki bogatej ofercie może przyciągnąć więcej turystów oraz sprawić, iż zostaną oni w rejonie na dłużej. Silny filar, jakim jest spójny projekt, może wpłynąć na samoorganizację lokalnej społeczności oraz podjęcie inicjatyw oddolnych na rzecz rozwiązywania problemów społeczności wiejskiej a także do podjęcia pracy w pozarolniczych zawodach. Takie działania przełożą się na podniesienie poziomu zatrudnienia oraz rozwoju kapitału ludzkiego. Współdziałanie lokalnej społeczności przy podnoszeniu atrakcyjności miejscowości jako obszaru recepcji turystycznej buduje turystyczny wizerunek oraz wpływa pozytywnie na nastawienie mieszkańców wobec turystyki oraz turystów [Kuźniar 2015, s. 303]. Uruchomienie oddolnych inicjatyw w celu wykorzystania wewnętrznych potencjałów podkreśla także Subregionalny Program Rozwoju do roku 2020.

Utworzenie wioski tematycznej, opartej na atrakcjach nawiązujących do charakterystycznych wątków danych miejscowości, może przyczynić się do zwiększenia atrakcyjności obszaru i uzupełnienie oferty Pojezierza Tarnowskiego przy współdziałaniu społeczności lokalnej. „Żywa kultura i tradycje” stanowiące „mocną stroną” wsi subregionu mogą zostać włączone do oferty turystycznej, stając się dodatkową atrakcją – m.in. obrzędy, potrawy, dialekt, rękodzieło. W celu wzmacniania atrakcyjności subregionu należy kontynuować dotychczasowe przedsięwzięcia kulturowe m.in. Święto Karpia w Wierzchosławicach, dożynki gminne, rekonstrukcje historyczne – Radłowska Bitwa o Most, konkursy: Wieńca Dożynkowego, Potrawy Ziemi Radłowskiej, gry terenowe, Triathlon Radłów, Małopolski Festiwal Smaków, Offroad Day w Niedzieliskach i in. Realizacja projektu Pojezierze Tarnowskie będzie okazją do rozpowszechniania

wymienionych zdarzeń kulturowych wśród turystów, a nie ograniczania do mieszkańców, a także tworzenia nowych odnoszących się do tradycji i specyfiki subregionu. Utworzenie wioski tematycznej daje szansę na promowanie animatorów kultury, twórców oraz artystów poprzez współpracę przy organizacji imprez, czy wydawanie materiałów informacyjnych i promocyjnych (pocztówki, upominki, książki, albumy i in.).

Korzyści tworzenia wioski tematycznej opartej na projekcie Pojezierze Tarnowskie mogą być następujące:

- uzupełnienie oferty turystycznej;
- wzmocnienie więzi sąsiedzkiej;
- przełamywanie barier (m.in. językowych, religijnych, rasowych; wzrost tolerancji);
- wzrost motywacji do podnoszenia kwalifikacji;
- odkrywanie talentów;
- eliminacja rozwarstwienia społecznego (pod względem majątkowym; każdy ma szansę się włączyć);
- zahamowanie rozwoju patologii wynikającej z bezrobocia agrarnego;
- wykorzystanie infrastruktury turystycznej przez ludność miejscową, rozszerzenie oferty czasu wolnego;
- wzrost znaczenia kobiet na rynku (np. kobiety jako popularyzatorki spożywczych produktów regionalnych);
- aktywizacja seniorów;
- jednolita struktura zawodowa;
- uatrakcyjnienie treści oświatowych;
- kultywowanie tradycji, zainteresowanie lokalną historią, podtrzymywanie tożsamości;
- ożywienie folkloru i rzemiosła;
- zaangażowanie w dbałość o zasoby przyrodnicze (promocja postaw ekologicznych);
- wzrost zatrudnienia oraz dochodów, poprawa standardu życia;
- zahamowanie czynnika migracji zarobkowej;
- brak transferu zysku;
- wzrost akceptacji wobec działalności górniczej poprzez atrakcyjne projekty rewitalizacyjne.

Wnioski, propozycje dalszych działań

Mając na uwadze konieczność dywersyfikacji źródeł dochodów mieszkańców obszarów wiejskich, problem przekształceń środowiska naturalnego przez działalność wydobywczą oraz konieczność ochrony dziedzictwa kulturowego (w tym przemysłowego) można stwierdzić, iż utworzenie wioski tematycznej na terenie poprzemysłowym jest dużym wyzwaniem. Daje jednak wiele korzyści, wymienionych wcześniej. W przypadku tworzenia wiosek tematycznych bardziej niż o rozwój turystyki chodzi o zachowanie pamięci o zamierzonych czasach oraz pielęgnowania i zrozumienia dziedzictwa kulturowego. Konieczne zatem jest promowanie dobrych praktyk wśród lokalnej społeczności. W Polsce i na świecie znane są liczne przykłady działań rewitalizacyjnych, gdzie odpowiednie wykorzystanie walorów terenów poprzemysłowych przełożyło się na rozwój społeczno-gospodarczy. Zatem niezbędne są atrakcyjne koncepcje funkcjonalne i architektoniczne dla terenów poprzemysłowych (w tym bogatych w zawodnione wyrobiska). Mogą stać się one podwaliną do wykreowania atrakcyjnych produktów turystycznych, które w dłuższej perspektywie mogą dać bodziec lokalnej społeczności do rozwoju drobnej przedsiębiorczości a także do większego zaangażowania się w procesy ochrony zasobów przyrodniczych oraz kulturowych.

Jak już wspomniano wioska tematyczna to teren jednej bądź kilku wsi. Wydaje się, iż perspektywa utworzenia wioski tematycznej na terenie subregionu tarnowskiego jest odległa.

Tymczasem, już na etapie inicjacji ważne jest przemyślane tworzenie oferty niepowodującej wyniszczającej konkurencji, przede wszystkim ze względu na występujące wspólne mianowniki wśród poszczególnych miejscowości⁵. Spójne działania mogą stać się bodźcem do wykreowania synergicznego produktu – szlaku tematycznego opartego na wioskach tematycznych w subregionie. Termin „szlak” odnosi się do wspólnej problematyki, integracji artystyczno-kulturowej, spójności tematycznej, społecznej oraz geograficznej. Podstawą powodzenia szlaku jest wzajemne współistnienie wiosek tematycznych (które mogą prosperować samodzielnie), przede wszystkim ze względu na wartości, które są elementarne z punktu widzenia turystyki kulturowej.

Rozwój gospodarczy, dążenie do nowych doznań, mobilność oraz chęć poznawcza, sprawiły, iż tradycyjne formy turystyki stały się nieatrakcyjne. Ówczesny odbiorca nie koncentruje się już jedynie na trwałych tematach turystycznych – historii, zabytkach itp., ale także na wtórnych problemach, takich jak dziedzictwo przemysłowe, polityka, kulinaria, moda, czy styl życia. Turysta już nie tylko pragnie „zobaczyć” oraz „dowiedzieć się” ale również „zrozumieć” oraz „przeżyć” [Stasiak 2013, s. 32]. Steinecke [2009, 50-76] wskazuje, iż szlaki tematyczne, które zakresem obejmują rzeczywistą ofertę danej przestrzeni stanowią konkurencję dla szlaków ukształtowanych w sposób sztuczny. Szlak tematyczny oparty na idei wiosek tematycznych stanowią propozycję zorganizowaną, przedstawiającą subregion zgodnie z przyjętymi założeniami, nawiązującymi do dziedzictwa kulturowego oraz elementów przyrodniczych, które są alternatywą dla obiektów typowo rozrywkowych. Założenia szlaków skoncentrowanych w wioskach tematycznych realizują postanowienia Rady Europy wobec Europejskich Szlaków Kulturowych, którym celem jest podtrzymanie tożsamości kulturowej. Istota jest ukierunkowana na pielęgnację dziedzictwa, które jest ostoją wiedzy na tle społecznym, ekonomicznym oraz kulturowym a także kształtowania świadomości.

Podsumowanie

Prezentowany artykuł jest jedynie przyczynkiem do podjęcia tematu tworzenia wiosek tematycznych na terenach bogatych w zasoby kulturowe, w tym związanych ze spuścizną przemysłową. Wioski tematyczne wychodzą naprzeciw zagrożeniom w takim jak przekroczenie chłonności oraz pojemności turystycznej popularnych destynacji turystycznych. Tworzenie wiosek tematycznych może być sposobem odciążenia miast oraz obszarów, gdzie ruch turystyczny wpływa destrukcyjnie na otoczenie (m.in. Kraków, Bory Tucholskie, Zakopane).

Zaprezentowana wieś tematyczna „Górnicza Wioska” jest przykładem dobrych praktyk na terenie poprzemysłowym - wzorcową innowacją społeczną, których znaczenie podkreśla Komisja Europejska⁶. Hasło przewodnie „Górnicznej Wioski” to „Przygoda, zabawa, emocje” i takie właśnie powinny być wioski tematyczne. Mieszkańcy podjęli próbę pielęgnowania trudnego, ale fascynującego dziedzictwa. Trudność ta polega przede wszystkim na aspekcie organizacyjno-finansowym oraz samego pojmowania dziedzictwa przemysłowego. Mieszkańcy wsi pielęgnując zasoby kulturowe tworzą ofertę turystyczną, co przekłada się na tworzenie miejsc pracy.

Idei wiosek tematycznych nie należy traktować jako recepty na wszystkie bolączki współczesnej wsi. Nie każda wieś może a nawet powinna być wioską tematyczną. Jest to

⁵ Autorka pragnie zwrócić uwagę na wioskę tematyczną Ruda (gmina Zakliczyn) w subregionie tarnowskim. Cechą charakterystyczną wioski są obrzędy oraz tradycje, mimo iż sama nazwa miejscowości wskazuje na górniczy charakter miejscowości – Ruda od wydobycia rudy żelaza. W ofercie wioski tematycznej nie jest podkreślany charakter górniczy miejscowości.

⁶ Komisja Europejska, „Innowacje społeczne: Dekada zmian”, 2010 r.

przede wszystkim szansa dla poprawy sytuacji mieszkańców, którzy mają świadomość istnienia majątku kulturowego, przyrodniczego oraz są gotowi na podjęcia działań ukierunkowanych na zmiany. Utworzeniu wioski tematycznej musi zatem towarzyszyć refleksja dotycząca stosunku do własnego dziedzictwa (w tym wobec krajobrazu kulturowego). Utworzenie wioski może być podstawą dialogu, partnerstwa publiczno-społecznego a także przyczynić się do współpracy na rzecz rozwoju ludzkich zasobów. Rodzi się zatem pytanie w jaki sposób rozwijać turystykę, która w sposób systemowy rozwiązuje problem bezrobocia agrarnego, uwzględnia interesariuszy a także daje bodziec do tworzenia kolejnych produktów? Niewątpliwie rozwiązaniem nie jest tworzenie produktu „błyskawicznego” dla turysty jednodniowego (odwiedzającego). Projekt Pojezierze Tarnowskie uzupełniony o idee wiosek tematycznych może być doskonałym sposobem na włączenie mieszkańców w uzupełnienie oferty turystycznej. Konieczna jest popularyzacja dobrych praktyk, które prezentują znaczenie dziedzictwa górniczego (materialnego oraz niematerialnego) dla tożsamości. Tożsamość ta w obliczu tworzenia wiosek tematycznych musi stać się integralną częścią produktu nie tylko dla naukowców, ale także dla samorządowców i przedsiębiorców.

Podziękowanie

Pragnę wyrazić wyrazy wdzięczności Panu Wojciechowi Weyna ze Stowarzyszenia „BUKO” Wioska Górnicza za przekazanie cennych informacji podczas przygotowania niniejszej pracy.

Bibliografia

- Atkočiūnienė V., Kaminaitė G., 2017, *The Drivers of Thematic Village's Development in Strengthening Their Vitality*, "Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development", nr 39(2), s. 139-147
- Bilans zasobów złóż kopalin w Polsce wg stanu na 31 XII 2018 r.*, 2019, Państwowy Instytut Geologiczny, Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa
- Blanchette M. L., Lund M. A., 2016, *Pit lakes are a global legacy of mining: an integrated approach to achieving sustainable ecosystems and value for communities*, "Current Opinion in Environmental Sustainability", nr 23, s. 28-34
- Bourgeois, V. 2013, *Sur les routes de la memoire*, [w:] L. Bourdieu, P. Marcotte (red.), *Colloque International Routes Touristiques et Itineraires Culturels, entre Memoire et Developpement Conference Proceedings Canada: Presses de l'Universite Laval Quebec*, s. 90-98
- Bukraba-Rylska I., 1999, *Agroturystyka w perspektywie samorządu lokalnego. Przypadek Białowieży*, "Wieś i Rolnictwo", nr 3, s. 118-127
- Chojancka-Ożga, L., Ożga, W., 2014, *Nowe spojrzenie na edukację przyrodniczą na przykładzie wybranych wiosek tematycznych w Polsce*, "Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej", nr 16(38), s. 193-199
- Dziubacka K., 2012, *Dywersyfikacja i przedsiębiorczość w krajobrazie kulturowym obszarów wiejskich*, [w:] A. Szerląg, K. Dziubacka (red.), *Przestrzenie Krajobrazu Kulturowego Wsi*, Wyd. Atut, Wrocław, s. 55-57
- Europa – najpopularniejszy kierunek turystyczny na świecie – nowe ramy polityczne dla europejskiego sektora turystycznego*, 2010, Komunikat Komisji Europejskiej, Bruksela
- Gangewere R., 1999, *Theme City: Imagining Pittsburgh. Inside Carnegie*, September/October, [<https://carnegiemuseums.org/magazine-archive/1999/sepoct/>, 25.03.2019]
- Gao J., Wu B., 2017, *Revitalizing traditional villages through rural tourism: A case study of Yuanjia Village, Shaanxi Province, China*, *Tourism Management*, nr 63, s. 223-233
- Gasidło K., 2007, *Zielone dziedzictwo przemysłu*, "Czasopismo Techniczne. Architektura", nr 104(7-A), s. 35-42

- Graja-Zwolinska S., 2009, *Rola wskaźnika chłonności turystycznej w kształtowaniu przestrzeni turystycznej parków narodowych*, "Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej", tom 11, nr 4(23), s. 187-192
- Idziak W., 2004, *O odnowie wsi: poradnik*, Fundacja Wspomagania Wsi, Warszawa, s. 30
- Idziak W., 2005, *Wsie tematyczne*, [w:] P. Szczepański (red.), Wykorzystanie technologii informatycznych w rozwoju społeczności wiejskiej, Fundacja Wspomagania Wsi, Warszawa, s. 45-63
- Idziak W., Wilczyński R., 2013, *Odnowa wsi: przestrzeń, ludzie, działania*, Wyd. Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa FAPA, s. 4-5, 22-28, 119
- Jawecki B., 2017, *Rola kamieniołomów w kształtowaniu krajobrazu na przykładzie Ziemi Strzelinskiej*, Wyd. UP Wrocław, Wrocław, s. 44
- Kłoczko-Gajewska A., 2013, *General characteristics of thematic villages in Poland*, "Visegrad Journal on Bioeconomy and Sustainable Development", nr 2(2), s. 60-63
- Kuźniar W., 2015, *Postawy lokalnej społeczności wobec rozwoju turystyki wiejskiej i ich konsekwencje dla obszaru recepcji*, "Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy", nr 42(2), s. 296-305
- Machniak Ł., 2015, *Górnictwo odkrywkowe w liczbach. Cz. 2. Złoża kopalin zwięzłych*, "Kruszywa : produkcja - transport - zastosowanie", nr 2, s. 44-50
- Marketingowa Strategia Polski w Sektorze Turystyki na lata 2012-2020*, 2011, Polska Organizacja Turystyki, Warszawa, s. 10
- McColloough C. D., Lund M. A., 2006, *Opportunities for Sustainable Mining Pit Lakes in Australia*, "Mine Water and the Environment", nr 25(4), 220-226
- Myga-Piątek U., 2010, *Przemiany krajobrazów kulturowych w świetle idei zrównoważonego rozwoju*, "Problemy Ekorozwoju", nr 5(1), s. 95-108
- Ostręga A., 2014, *Holistyczne podejście do rewitalizacji (po) górniczych regionów i rejonów*, *Przegląd Górniczy*, nr 70(10), s. 128-133
- Ostręga A., 2014, *Holistyczne podejście do rewitalizacji (po)górniczych regionów i rejonów*, "Przegląd Górniczy", tom 10, nr 7, s. 128-133
- Ostręga A., Lenartowicz K., Szewczyk-Świątek A., Świątek W., Cygan, S., 2015, *Rewitalizacja wyrobisk po eksploatacji piasków i żwirków z wykorzystaniem dziedzictwa przemysłowego i kulturowego – przykład Borzęcina i Dołęgi*, [w:] J. Skowronek (red.), *Innowacyjne rozwiązania rewitalizacji terenów zdegradowanych: praca zbiorowa*, Wyd. Instytut Ekologii Terenów Uprzemysłowionych, Centrum Badań i Dozoru Górnictwa Podziemnego Sp. z o.o., tom 7, s. 213-225
- Ostręga A., Szewczyk-Świątek A., Świątek W., 2016, *Innowacje w rewitalizacji rejonów eksploatacji piasków i żwirów – Pojezierze Tarnowskie*, "Kruszywa: produkcja-transport-zastosowanie", nr 2, s. 104-109
- Owsianowska S., Banaszkiwicz M., 2015, *Trudne dziedzictwo a turystyka. O dysonansie dziedzictwa kulturowego*, "Turystyka Kulturowa", nr 11, 6-24
- Palka E., 2010, *Rola funkcji turystycznej w strukturze funkcjonalnej obszarów wiejskich w Polsce*, *Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich*, nr 2, s. 97-106
- Pardo Abad C. J., 2016, *The post-industrial landscapes of Riotinto and Almadén, Spain: scenic value, heritage and sustainable tourism*, "Journal of Heritage Tourism", nr 12 (4), s. 331-346
- Powęska H., 2005, *Zmienność i rozwój funkcji obszarów wiejskich*, "Acta Scientiarum Polonorum. Oeconomia", nr 4(1), s. 115-124
- Sala K., 2016, *Wioski tematyczne jako przykład innowacyjności w turystyce wiejskiej*, "Zeszyty Naukowe Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie", nr 30(2), s. 117-126
- Subregionalny Program Rozwoju do roku 2020*, 2015, Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego w Krakowie. Departament Polityki Regionalnej, Departament Zarządzania Programami Operacyjnymi, Kraków, s. 4
- Stasiak A., 2013, *Produkt turystyczny w gospodarce doświadczeń*, "Turizm", nr 23(1), s. 29-28
- Steinecke A., 2009, *Themenwelten im Tourismus Marktstrukturen. Marketing – Management – Trends*, Wyd. Oldenburg, München, s. 50-76
- Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa na lata 2012-2020*, 2012, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa

- Vana M.V, Malaescu S., 2016, *Cultural Thematic Tourism Itineraries: Mediators of Success*, "Procedia Economics and Finance", nr 29, s. 642-652
- Widawski K., 2011, *Wybrane elementy dziedzictwa kulturowego środowiska wiejskiego – ich wykorzystanie w turystyce na przykładzie Hiszpanii i Polski*, "Rozprawy Naukowe Instytutu Geografii i Rozwoju Regionalnego Uniwersytetu Wrocławskiego", t. 17, Wyd. IGiRR, Wrocław
- Wilkin J., 2011, *Jak zapewnić rozwój wsi w warunkach zmniejszającej się roli rolnictwa?*, [w:] M. Halamska (red.), *Wieś jako przedmiot badań naukowych na początku XX wieku*, Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa, s. 117-137
- Yang J., Ryan C., Zhang L., 2013, *Social conflict in communities impacted by tourism*, "Tourism Management", nr 35, s. 82-93
- Zrównoważony rozwój turystyki wiejskiej*, 2006, oprac. nauk. A. Kaleta, Ateny-Toruń, s. 12

www.aktywna.wies.pl, [9.03.2018]

www.wioskitematyczne.pl [25.03.2019]

www.geoportal.pgi.gov.pl [3.04.2019]

www.tarnowskieinfo.pl [1.04.2019]

www.kujawsko-pomorskie.travel/pl/gornicza-wioska-pila-mlyn-0 [15.04.2019]

www.rudakameralna.miejscacharakterem.pl [30.03.2019]

www.publicystyka.ngo.pl/glogoczow-wies-jak-dzwon-twoj-przystanek-w-podrozy [30.03.2019]

www.dulowa.pl/zaginiona-wioska, www.miejscacharakterem.pl [30.03.2019]

www.zpkwm.pl, [20.06.2019]

wywiad e-mail z P. Wojeciechem Weyna [marzec 2019]

wywiad e-mail z dyr. SP w Nivce [wrzesień 2018]

Thematic villages as an example of tourism innovation in the post-mining areas

Key words: degraded areas, revitalization of rural areas, industrial heritage, thematic villages

Abstract

The rural areas must face with progressive deagrarization. Undoubtedly is connected with the necessity to diversify the sources of income for the rural population. The mining areas are permanently inscribed in the landscape of rural areas, frequently legally protected. In relation to therewith, the chance for their harmonious development is to supply with a tourism function in revitalization processes. In the article, an attempt was made to answer the question of how in the face of the restructuring of traditional industries and rural renewal processes, the local community could protect valuable natural areas and culture heritage. The aim of the paper is to present the possibility of creating thematic villages in the regions which the economy are dominated through the excavation of sand and gravels. The richness of cultural and natural resources, as well as several hundred flooded open-pit mines, is inscribed for decades in the everyday life of the local community. It is emphasised that it become an indisputable basis for creating innovative tourist products in the context of the development of cultural tourism.